

SZEMLE

Parapatics Andrea, A nyelvi tudatosság fejlesztése

Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2025. 97 oldal

Magyartanár szakos hallgatóknak gyakran tesszük fel a kérdést a magyar nyelv tanításával foglalkozó szemináriumokon: mit gondolnak, mi a legfontosabb célja az anyanyelvi nevelésnek? A kérdésre évről évre egyre többen azt válaszolják, hogy a legfontosabb a nyelvi tudatosság fejlesztése. A nyelvhasználatra történő rendszeres reflexió és az arról való metakognitív gondolkodás nemcsak kifejezőbbé teszi a nyelvhasználatot, de támogatja a szövegértési és szövegalkotási kompetenciák fejlődését, vagyis eredményesebbé teheti magát a tanulást. A nyelvi tudatosság fejlesztése azonban olyan tananyagokat, módszertant és eszközöket kíván, amelyek jelenleg csak korlátozottan elérhetők a pedagógusok számára. PARAPATICS ANDREA kötete tehát hiánypótló, egyrészt azért, mert a nyelvi tudatosság fejlesztésével foglalkozó feladatokat, tesztek, portfólió ötleteket, szimulációs gyakorlatokat és ismeretterjesztő szövegek tartalmaz; másrészt pedig azért, mert kimondottan felsőoktatás-módszertani munka. Kétség sem fér hozzá, hogy először a tanárjelöltek nyelvi tudatosságát kell erősíteni ahhoz, hogy ők is tudják majd fejleszteni saját tanulóikat ezen a téren.

A kötet öt nagy szerkezeti egységre bomlik: az I. és a II. egység olyan gyakorlatokat tartalmaz, amelyeket a pedagógusjelöltek számára adhat az egyetemi oktató nem csak szakmódszertani órákon. A III. fejezet egy speciális szimulációs gyakorlatot mutat be, a mikrotanítás egy formájához nyújt segédanyagokat, amelyek szintén jól alkalmazhatók az egyetemi oktatásban. A IV. fejezet már a gyakorlaton lévő pedagógusjelölteket segíti, hiszen egy olyan feladatgyűjteményt ad közre, amelyeket a pedagógusjelöltek a saját óráikon használhatnak. Az V. fejezet pedig a szerző ismeretterjesztő munkáiból összeállított szöveggyűjtemény, amely mind tartalmában, mind módszertani szempontból számos lehetőséget biztosít a tanulási-tanítási folyamatba történő integrációra.

Az I. fejezet a mindennapi kommunikáció témakörét dolgozza fel életszerű feladatokkal, a pedagógusjelöltek hétköznapi nyelvhasználatára építve. A fejezet tematikus szempontból és módszertanilag is rendkívül sokszínű. A témákat tekintve megjelennek benne a fatikus kommunikáció elmei, a diskurzusjelölők, a bók nyelvhasználati sajátosságai, a hétköznapi metaforák értelmezési lehetőségei vagy a digitális nyelvhasználat és a mesterséges intelligencia alkalmazása. A gyakorlatok jellemzően hasonló didaktikai lépésekből állnak: elsőként a feladat megoldói megfigyelik az adott nyelvi jelenséget, elemzik, majd végül reflektálnak rá. Mindhárom lépéshez gondosan kidolgozott kérdés- vagy feladatsort kap az oktató, ha szeretné beépíteni a saját tanórájába az adott gyakorlatot. A megfigyelés szakaszában különböző forrásból származó szövegeket dolgoznak fel a hallgatók. Részben alapvetően szóbeli szövegekből gyűjtenek nyelvi adatot, ilyen például egy filmrészlet, egy sorozat részének a megtekintése vagy interjú készítése egy adatközlővel, részben pedig alapvetően írásbeli szövegekből származó nyelvi elemekkel dolgoznak, amelyek között szerepel vers, reklámszöveg, közösségi médiából származó poszt, népdal

vagy ismeretterjesztő cikk. Az elemzés fázisát grafikus szervezők segítségével támogatja a szerző, segíti az adatok rendszerezését és értelmezését kettéosztott naplóval, táblázattal, a nyelvi napló különböző változataival, gondolattérképpel, illusztrációval, Venn-diagrammal. A reflektálás szakaszában pedig több gyakorlatnál is megjelenik a kreatív írás rövid esszé, naplóbejegyzés vagy önmagunknak szóló írás formájában.

A II. fejezet a területi és társadalmi sokszínűség témaköréhez kapcsolódó gyakorlatokat mutat be, a nyelvjárási régiók sajátosságait vizsgáló feladatok mellett megjelennek a nyelv életkori változataival, a nemi sztereotípiákkal, a szakmák nyelvével és a szlenggel foglalkozó gyakorlatok is. A fejezetnek a didaktikai felépítése az előző fejezetéhez hasonló, itt azonban a megfigyelés, adatgyűjtés esetében egy új szövegtípus is megjelenik, a szótár. A szótárhasználat lépéseinek a tanítása jól szimulálja a tanulási folyamatot, így alkalmas arra is, hogy növelje a hallgatók tanulásmódszertani tudatosságát, és segítséje őket az információk kritikus értékelésében. Az elemzési szakaszban új grafikus szervezőként jelenik meg a fejezetben a szófelhő, amely a lényegkiemelés és tömörítés gondolkodási műveleteinek a gyakorlására szolgáló innovatív feladat. A reflektálás kreatív szövegalkotási feladatai között helyet kap az összefüggő történet alkotása megadott szavakból, és publicisztikai szöveg alkotása.

A III. fejezet több szempontból is eltér az eddigi gyakorlatoktól. Az egész fejezet az osztálytermi és az osztálytermen kívüli tanári kommunikációval foglalkozik. Olyan hiánypótló témát is érint, mint például a szülőkkal való kommunikáció. A fejezet központi eleme a mikrotanítás módszertanát felhasználó gyakorlat. A mikrotanítás egy olyan tanítási helyzet szimulálása, amelyben a tanulók szerepét a tanárjelölt csoporttársai játsszák, és rendszerint egy órarészletet valósítanak meg a szereplők. A tanári szerepben lévő tanárjelölt feladata az óra megszervezése, a tanulási-tanítási tevékenység lebonyolítása. A mikrotanítás célja, hogy biztonságos környezetben próbálhassák ki a tanárjelöltek a tanári szerepet, pozíciót. A mikrotanításhoz számos reflektív gyakorlat kapcsolódhat, amelyek különböző szempontokból elemzik azt. PARAPATICS ANDREA könyve a tanári kommunikáció elemzéséhez nyújt módszertant és szempontsort. A bemutatott elemzési módszernek, amely alapvetően a mikrotanítások kommunikációjának a lejegyzésén, diskurzuselemzési szempontok mentén történő vizsgálatán és önértékelésén alapul, már régóta nagy hagyománya van az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának magyartanári szakán, a Tanári kommunikáció kurzuson, amelyet Antalné Szabó Ágnes és Raátz Judit dolgoztak ki. A mikrotanításra épülő gyakorlatokban, és a fejezet másik két témájában, a szóbeli és írásbeli instrukciók megfogalmazásában, valamint a szülőkkal való kommunikációban is hangsúlyosan jelenik meg az önértékelés. A különböző kommunikációs szempontok szerint összeállított ellenőrzőlista segít a nyelvi tudatosság fejlesztésében és a hatékony tanári kommunikáció kialakításában.

A IV. fejezetben található feladatok már a gyakorlatukon lévő pedagógusjelölteket segítik. A fejezet feladatai részben már megjelentek a szerző korábbi módszertani témájú munkáiban, részben pedig ebben a kötetben olvashatók először. A gyakorlatok ebben az esetben elsősorban a területi nyelvváltozatokhoz kapcsolódnak. A gyakorlatok részletes kidolgozottságát tovább bővíti, hogy a kötetben található képek, szóártyák könnyen másolhatók, így a pedagógus azonnal meg is tudja valósítani a feladatokat a saját óráján. Módszertani szempontból kiemelkedő a projekt és a portfólió módszerének a bemutatása és alkalmazása az adott témakörben. Mindkét módszerhez egy rövid elméleti bevezetőt is ad a szerző, amely lefekteti a portfólió és a projekt legfőbb pedagógiai alapelveit. A projekt-

módszerhez kapcsolódó példa négy tanóra leírását tartalmazza vázlatos formában, amelyek könnyen konkrét óratervekké alakíthatók. A portfólió esetében pedig egy részletesen kidolgozott feladatsort kap az olvasó, ahol még az értékelési szempontok is adottak. Izgalmas gyakorlatokat tartalmaznak a fejezet végén a szövegértési feladatlapok, amelyek egy-egy téma önálló feldolgozását segítik. A szövegértési feladatlapok összeállításában nem az ellenőrzés és a számonkérés a cél, hanem a kérdések, feladatok segítségével az adott szöveg megértése és feldolgozása. Ezekhez a feladatlapokhoz megoldások is tartoznak.

A szövegértési feladatlapok jó példát mutatnak arra, hogy használhatók fel az V. fejezetben szereplő ismeretterjesztő szövegek. Ezek a rövid, könnyen értelmezhető, tartalmas írások olyan nyelvi, nyelvhasználati érdekességeket járnak körül, amelyek minden nyelvhasználót érintenek. Viszonylag kevés az olyan jó minőségű, tartalmában megbízható, nyelvhasználatról szóló rövid írás, amelyet a középiskolai anyanyelvi nevelésben példaszövegként felhasználhat a pedagógus. Ezt a hiányt több ismeretkörben is pótolja a kötet: olvashatunk szállóigékről, tájnyelvi kifejezésekről, tükröfordításról, bókról, nyelvhelyességi kérdésekről, fatikus kommunikációról, mesterséges intelligenciáról. A szövegek témái jól illeszkednek az I. és II. fejezetben bemutatott gyakorlatokhoz, akár azok kiindulópontjaként is alkalmazhatók. A szövegek jó alapot adhatnak tanulói kiselőadáshoz, vitához, kooperatív csoportmunkához, inspirálhatnak egy-egy nyelvi adatgyűjtést, megfigyelést.

PARAPATICS ANDREA kötete a magyartanárképzés egyik fontos hiányterületét pótolja azzal, hogy módszertanilag megalapozott, gyakorlatközpontú anyagokat kínál a nyelvi tudatosság fejlesztésére. A könyv öt szerkezeti egységében bemutatott gyakorlatok, módszerek és szövegek arra ösztönzik a pedagógusjelölteket, hogy rendszeresen, az iskolai élet minél több színterén reflektáljanak saját nyelvhasználatukra, és tanulóikban is fejlesszék a nyelvi tudatosságot, törekedjenek a pozitív anyanyelvi attitűd kialakítására. A kötet külön érdeme, hogy az anyanyelvi nevelést nem normaorientált, hanem szociolingvisztikai szemléletben értelmezi: figyelembe veszi a nyelvhasználat társadalmi és területi sokszínűségét, a nyelvváltozatok és nyelvi változások természetes jelenlétét az iskolai kontextusban.

A könyvben szereplő gyakorlatok – például a kommunikációval, nyelvjárással, szlenggel vagy mesterséges intelligenciával kapcsolatosak – azt a célt szolgálják, hogy a tanárjelöltek elfogadóbbá és érzékenyebbé váljanak a nyelvi sokféleség iránt. Ez összhangban van a nyelvmenedzselés-elmélet pedagógiai alkalmazásával is, amely nem kizárólag preskriptív szabályokra épít, hanem a tanulók nyelvi döntéseit, stratégiáit és azok tudatos alakítását helyezi a középpontba. A mikrotanítás módszertana és a reflektív pedagógiai gyakorlatok a nyelvhasználati tudatosság és a tanári kommunikáció fejlesztését célozzák, ezzel is támogatva a tudatos és felelős nyelvhasználók képzését.

A kötet szöveggyűjteménye és tanórai segédanyagai nemcsak tartalmukban, hanem didaktikai felépítésükben is alkalmasak arra, hogy részét képezzék a köznevelési anyanyelvi óráknak és a felsőoktatásbeli módszertani kurzusoknak egyaránt. A nyelvi adatgyűjtés, elemzés és reflektálás folyamata lehetőséget teremt arra, hogy a tanulók (és a tanárjelöltek) aktívan alakítsák saját nyelvi identitásukat, miközben kritikai szemlélettel közelítenek a nyelvi jelenségekhez – ez a megközelítés a korszerű anyanyelvi nevelés alapvető követelménye.